

نام درس: دنا و دانش ادبی

نام دبیر: غزاله صادق زاده

مبحث: جناس

پایه: هفتم-هشتم

مقطع: متوسطه ۱

معنا و مفهوم جناس

جناس یا هم جنس سازی یکی از روش هایی است که در سطح کلمات و جملات هماهنگی و موسیقی ایجاد می کند و لذت بردن از کلام ادبی را افزایش می دهد.

جناس تقسیم بندی های گوناگونی دارد که مهم ترین آن به دو بخش اصلی تام و ناقص طبقه بندی می شود. اما در ادامه به منظور تکمیل هرچه بیشتر مطلب تقسیم بندی های دیگر را نیز توضیح خواهیم داد.

انواع جناس

۱- جناس تام

هر گاه صورت ظاهری یا آوایی واژگان یکی باشد اما معانی آن ها مختلف باشد جناس تام شکل می گیرد

شانه/شانه

گور/گور

گوی/گوی

تفاوت معنایی این واژگان در ساختار جمله مشخص می شود.

از آن دمی که ز چشمم برفت رود عزیز

کنار دیده ی من همچو رود جیحون است

رود: پسر

رود: نهر

ز شمس مفخر تبریز جوی شیرینی

از آن که هر ثمر از نور شمس یابد فر

شمس: شمس تبریزی

شمس: خورشید

از آن جایی که جناس با موسیقی کلام سروکار دارد و بحث املا و نوشتار، مطرح نیست، تجانس (هم جنسی) بین واژگان هم آوا را هم باید در زیر شاخه ی جناس تام بررسی کنیم. (این نوع، را گروهی جناس لفظ نام نهاده اند.)

بهر / بحر

ثنا / سنا

صبا / سبا

خار / خوار

بنگر که از کجا به کجا می فرستمت

ای هدهد صبا به سبا می فرستمت

سبا: سرزمین سبا

صبا: باد شمالی

نکته: جناس تام در محل قافیه، با ردیف اشتباه نشود. چون در ردیف واژگان باید معنای یکسانی داشته باشند.

چنان چون شده باز جوید روان

روان: جان

خرامان بشد سوی آب روان

روان: جاری

۲- جناس ناقص

جناس ناقص خود بر سه دسته تقسیم بندی می شود:

۱- حرکتی: اختلاف در حرکت واژگان مَهر / مَهر خَلَق / خَلَق سَحَر / سَحَر

۲- افزایشی: یکی از واژگان نسبت به دیگری چیزی اضافه دارد (در اول یا وسط یا آخر)

جود / سجود روز / پیروز قامت / قیامت پیمان / پیمانه

۳- اختلافی: یک حرف در دو واژه ی متجانس اختلاف داشته باشند. یار / کار بهر / بدر قصد / قصر

اگر پای در دامن آری چو کوه

سرت ز آسمان بگذرد در شکوه

آرزو می خواه لیک اندازه خواه

بر نتابد کوه را یک برگ کاه

گوهر مخزن اسرار همان است که بود

حقه ی مَهر بدان مَهر و نشان است که بود

تقسیم بندی های دیگر جناس

جناس مرکب: این نوع جناس از زیرشاخه های جناس تام است به این صورت که از نظر ساختاری یک واژه معمولاً ساده و دیگری مرکب است.

سرنامه ی تو ماها **هفتاد و دو دفتر** شد

خواجه در ابریشم و ما در **گلیم**

قوم گفتندش که ای **خر!** گوش دار

گفتمش باید بری نامم **زیاد**

و آن زهره ی حاسد را **هفتاد و دو دف** تر شد

عاقبت ای دل همه یک سر **گلیم**

خویش را اندازه ی **خر گوش** دار

گفت آری می برم نامت **زیاد**

جناس خط: در این نوع جناس واژگان از نظر نقطه با هم اختلاف دارند. اما این نوع جناس ارزش موسیقایی چندانی ندارد و بیشتر بر شکل ظاهری واژگان اثر گذار است.

بلخ / تلخ

بوسه / توشه

تیز / تبر

زیر / زبر

سر / شر

که غنچه **غرق غرق** گشت و گل به جوش آمد

تنور لاله چنان برفروخت بادبهار

جناس اشتقاق(مشتق): در این نوع جناس، واژگان متجانس هم ریشه هستند.

ولی/ولایت

گل/گلستان

ناز/نازنین

غم/غمخوار

یادآور می شود واژگان مشتق در عربی بر اساس توالی سه حرف اصلی و در زبان فارسی با کمک وندها ساخته می شود.

بوی گل را از که جوییم از گلاب

گویی ولی شناسان رفتند از این ولایت

چون که گل رفت و گلستان شد خراب

رندان تشنه لب را آبی نمی دهد کس

جناس قلب یا مقلوب: این جناس زمانی اتفاق می افتد که حروف واژه جا به جا شوند یا واژه به کلی از چپ به

راست خوانده شود و معنادار باشد.

زار/راز

مار/رام

رتبت/تربت

حریم/رحیم

تا که بی این هر سه با تو دم زنم

شعر و عرش و شرع را بر هم زنم

این سپیدی برص که در بصر است

بخت را در گلیم بایستی

رای نصرت کند حمایت یار

گنج و دولت دهد کفایت جنگ

مجمع آموزشی هوشمند خدیجه کبری (س)

www.kksec.org

<https://instagram.com/khadijekobra1368>